BEZWADA STONE INSCRIPTION

OF

YUDDHAMALLA.

9th Century A.D.

EDITED BY

[illegible] PANTULU, B.A., B.L.

యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.

(9-వ క్రైస్తవ శతాబ్దమునాఁటిది).

జయంతి-రామయ్యపంతులు, బి. ఎ. బి. యల్ గారిచేఁ

పరిశోధింపఁబడినది.

చెన్నపురి:

సదానందనిలయముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

౧౯౧౭.

వెల, ౩ అణాలు.

యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.

ఈ శాసనము కృష్ణామండలములోని బెజవాడలో నున్న శ్రీమల్లేశ్వరస్వామి యాలయములో భద్రపఱుపఁబడి యున్నయొకనాఁపరాతి (పాలరాతి) మీఁదఁ జెక్కఁబడి యున్నది. ఈరాతిని 1892-వ సంవత్సరమున శాసనాధికారులు (Government Epigraphist) కనిపట్టిరి. అప్పుడది యాలయప్రాకారమధ్యమున నున్నవంటసాలముందు వసారా యడుగున నితరము లగురాతిపలకలతోఁబాటు స్థాపింపఁబడియుండినది. పిదప దాని నచ్చటనుండి తీసి తదాలయప్రాకారమధ్యముననే యొకగదిలో భద్రపఱిచి యున్నారు. శాసనాధికారులును నామిత్రులు నగు రావుసాహేబు హోసూరి కృష్ణశాస్త్రులుగారీశాసనమునకు సరియయిన ప్రతిబింబ మొకటి తీసి నాకుఁ బంపిరి.

ఇటీవల నే నాశాసనస్తంభమును బ్రత్యక్షముగాఁ జూచినాఁడను. శాసనము స్తంభముయొక్క యెదుటి ప్రక్కను, ఎడమప్రక్కను, కుడిప్రక్కను గొంతవఱకును జెక్కఁబడియున్నది. ఎడమప్రక్కమాత్ర మడుగునుండి

పైకిఁ జదువవలయును. ఇట్లు క్రిందినుండి మీఁదికిఁ జెక్కఁ బడినవి ప్రాచీనశాసనములు మఱికొన్ని గూడఁ గలవు. ఎడమవైపు 3-4-5-6 పంక్తులలో మొదటియక్షరములు మాత్రము పోయినవి. మిగిలినశాసన మంతయు సురక్షితముగా నున్నది. అక్షరము లించుమించు చదరపుటంగుళము ప్రమాణము గలిగి సువ్యక్తములుగా నున్నవి. పంక్తికిఁ బంక్తికి నడుమ నొకటియునరయంగుళ మెడము కలదు. కుడిప్రక్క శాసన మొకపద్యపాదముమధ్యమున నిలిచిపోయినది. దీనియడుగున 1087-వ శకసంవత్సరమునం దుత్తరాయణ సంక్రాంతినిమిత్తమున మహామండలిక బంగయనాయఁకుని గురువును గుముడూరు వాస్తవ్యుఁడు నగు నీశ్వరభట్టసోమయాజులు బెజవాడ శ్రీమల్లేశ్వరస్వామికి నఖండదీపము నకుఁగాను 55 గోవుల నర్పించిన ట్లొక తెలుఁగుశాసనమును, వెనుకప్రక్కను బ్రథమకులోత్తుంగచోళుని రాజ్యకాలము 4--వ సంవత్సరములో "రాజేంద్రచోళ తెంకరై నాట్టు మూవేందవేటాన్" అను నామాంతరముగల "అరై సూరుడైయన్ వేళాన్ కావేరీవల్లవన్" అను నతఁడు "రాజేంద్రసోళపుర" మను రెండవపేరుగల విజయవాడలో వేంచేసియున్న "శ్రీమల్లేశ్వరముడైయమహాదేవర" యాలయములో నఖండదీప మాచంద్రార్కముగా నుంచుటకై దొడ్డయ్యయనువానిపరముగా 5? గొఱ్ఱెల నిచ్చినట్టులు మఱియొక శాసనము నున్నవి.

ఈశాసనములోఁ జేర్కొనఁబడిన యుద్ధమల్లునినాఁటి శాసనము లిదివఱ కేవియుఁ బ్రకటింపఁబడి యుండలేదు. కాని, యాసమీపకాలములోనివాఁ డైన ప్రథమచళుక్య భీమరాజునాఁటి శాసన మొకటి Epigraphia Indica పత్రికలోఁ (సం. 5. పు. 127) బ్రకటింపఁబడి యున్నది. ఆశాసనపు లిపియు నీబెజవాడశాసనపు లిపియు నొక్కరూపము గానే యున్నవి. కావున, నీ రెండు శాసనములు నించుమించుగా నేకకాలమునందుఁ బుట్టినవియే యని యూహింపఁ దగును. భాషవలెనే లిపియుఁ గాలక్రమమున మాఱినది. కనుకఁ బూర్వశాసనములకాలము నిర్ణయించుట కాశాసనముల లిపి యొక ముఖ్యసాధన మగుచున్నది.

లిపి.

ఇప్పటిలిపికిని బ్రస్తుతశాసనలిపికిని భేద మధికముగా నున్నట్టులు స్థూలదృష్టికే గోచర మగుచున్నది. ఎట్లన:—

అచ్చులు.

తలకట్టుగీఁత యిప్పటిగీఁతకంటె వెడలుపుగను హ్రస్వముగను నున్నది. ఇది అకారచిహ్నము. అక్షరములతలకుఁ గట్టఁబడును, అనఁగాఁ దగిలింపఁబడును గానఁ దలకట్టను పేరు వచ్చినది. ఈ తలకట్టు, కుడివైపునకుఁ బొడిగించి కొనక్రిందికి వంచివేసినయెడల నది ఆకారచిహ్నమగును. ఆధునికలిపిలో నీవంపు సున్నగా మాఱినది. ఒకానొకప్పు

డీవంపు నక్షరముక్రిందికి సాఁగఁదీసి యెడమవైపుగాఁ బొడిగించుటయుఁ గలదు. హల్లులమీఁద వచ్చునట్టి ఇకారమునకుఁ దెలుఁగులో గుడి యనిపేరు. ఈనామమున కనుగుణముగా శాసనములోని యికారచిహ్నము కేవలచక్రాకారముగా నున్నది. ఈనాఁటి యికారచిహ్నమునకు గుడియను సంజ్ఞ చెల్లదు. ఎడమవైపున నారంభించి గుడి చుట్టునపుడు కొనల రెంటినిఁ గలపవలసి వచ్చినప్పు డట్టులు కలపక మీఁదికొన కొంచెము లోపలకు వంచినయెడల నది ఈకారమగును. దీనికే గుడిలోదీర్ఘ మనిపేరు. ఈచిహ్నము మన మిప్పుడు హ్రస్వేకారచిహ్నముగా గ్రహించి దీర్ఘేకారము సూచించుటకు దానిపై నింకొకగీటు గీయుచున్నారము. ఇది గుడిమీఁదదీర్ఘ మగును, గాని, గుడిలోదీర్ఘము కాదు. ఉకారచిహ్నమునకుఁ దెలుఁగులోఁ గొమ్మనిపేరు. ఈపేరునకుఁ దగినట్లు శాసనములోని యుకారచిహ్న మావుకొమ్మునుబోలి యున్నది. ఇప్పటికొమ్ములోఁ గుడివైపుగీటు పొడవుగాను నెడమవైపుగీటు పొట్టిగను నుండుటకు మాఱుగ సాధారణముగ రెండును సమానములుగా నుండును. కొమ్మునకు దీర్ఘ మీయవలసినపు డాకారచిహ్నమును మన మిప్పుడు చేర్చుచున్నారము. పూర్వ మట్లు కాదు. కుడిగీటుకొన కుడివైపునకు వంచుటచే దీర్ఘ మగుచుండెను. పూర్వము సాధారణముగ హ్రస్వరేఖలకు వంపుపెట్టుటచేత దీర్ఘములగుచుండె నని చెప్పవచ్చును. ఎకారముయొక్కయు,

ఒకారముయొక్కయు రూపములలో హ్రస్వదీర్ఘభేదము లేదు. సంస్కృతభాషలో నీయక్షరములకు దీర్ఘోచ్చారణమే కాని హ్రస్వోచ్చారణము లేదు. తెలుఁగులోనికి వచ్చినపిదప నారూపములకే హ్రస్వోచ్చారణముకూడ సందర్భోచితముగఁ గల్పింపఁబడినది. రానురాను మొదటి దీర్ఘరూపములను హ్రస్వములుగా గ్రహించి, దీర్ఘోచ్చారణముం దెల్పుటకై నెత్తిమీఁద వేఱొక గీటును గల్పించినారు. ఈకల్పన ప్రస్తుతశాసనకాలము వఱకుఁ గాని, యిటీవల మఱికొంత కాలమునఱకుఁ గాని పుట్టి యుండలేదు. కేవలమాధునికముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఒకానొకపు డెత్వరేఖ యక్షరమున కడుగునఁ జేర్పఁబడును. (పం. 22 బె) ఒకారరేఖకు మాఱుగా నొకానొకప్పు డెకారరేఖయుఁ గొమ్మును మన మిప్పుడు వ్రాయుచున్నారము. పూర్వము కొమ్మునకు మాఱుగా దీర్ఘాకారరేఖ వాడుచుండిరి. (పం. 10. గొ. కొ.) ఆధునికలిపియం దనుస్వారరేఖ యగుసున్న యక్షరము కుడివైపునఁ బ్రత్యేకముగఁ గన్పట్టుచున్నది. పూర్వ మట్లుగాక కుడివైపు వర్ణముతలమీఁద నెడమప్రక్కను వ్రాయుచుండెడివారు.

హల్లులు.

ట డలరూపములలో భేద మంతగా లేదు. ణ యనునక్షర మొకారముతోఁగూడిన నకారమును బోలియుండును. త యనునక్షరమునకు నెడమవైపున గుడి లేదు.

తకారమునకును తాయెత్తునకును తలకట్టు తప్ప వే తేమి యు భేదము లేదు. ధ యిప్పటి ద ను బోలి యున్నది. కుడివైపుగీటులోఁ గొంచెము మొత్తి యున్నయెడల నది ద యగును. బ, భ లకు రూపభేద మధికముగా నున్నది. ఒత్తు క్షరముల యడుగున నిలువుగ గీటు గీయునాచార మీశా సనములోఁ గనఁబడదు. శకట రేఫము తఱుచుగఁ గన్పట్టు చున్నది. ఒకానొకప్పుడు త్రారకు మాఱుగ శకట రేఫమే ప్రయోగింపఁబడియున్నది. (పం. 14 గొంద్రు. పం 24 చేం బ్రోల్). శవర్ణరూపములో నిప్పటికి నప్పటికి భేద మత్యధిక ముగా నున్నది.

అనుస్వారము.

అనుస్వారపుఁ బ్రయోగమం దిప్పటికి నప్పటికి భేద మెక్కువగా నున్నది. అర్ధానుస్వార ముండవలసినచోటఁ గూడఁ బూర్ణానుస్వారమే ప్రయోగింపఁబడినది. ఈయా చారము ప్రాచీనశాసనములం దేమి తాటియాకుపుస్తకము లం దేమి యధికముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈశాసనమం దింకొక్కవిశేషము. ద, డలకుఁబూర్వ మనుస్వారము వచ్చి నప్పు డది పూర్ణానుస్వారమైనను నర్ధానుస్వార మైనను సరే యాయుచ్చారణముం దెలుపుటకు బిందువును బ్రయోగించు టకు బదులుగా వర్గాంత్యానునాసికాక్షరము ప్రయోగింపఁ బడియున్నది. ఇంకొకచిత్రము. పదియవ, యిరువదియొనిమిది యవ పంక్తులలో మతంబు; ఇరువదియవ పంక్తిలో ఫలంబు,లిం

గంబు అను నీశబ్దములలో మధ్యాక్షరములు లఘువులుగా నుండవలయును. లేనిచో ఛందోభంగము గలుగును. ఆయక్షరములు లఘువులు కావలసినచో శబ్దములు మఠము, ఫలము, లింగమునని యుండవలయును. వీని నన్నింటిని బట్టిచూడఁ దెనుఁగునం దనుస్వారము వర్గాంత్యానునాసికోచ్చారణము గల దనియు, నది యూఁదిపలికినప్పుడు పూర్ణానుస్వార మనియుఁ దేల్చిపలికినప్పు డర్ధానుస్వార మనియు సంజ్ఞలు గలిగెననియుఁ, బూర్ణోచ్చారణము స్వతస్సిద్ధ మనియు, సౌలభ్యమునకై యర్ధోచ్చారణ మంగీకరింపఁబడిన దనియు, వికల్పముగా ననుస్వారమునకు రెండురూపము లున్న శబ్దములలో నర్ధానుస్వారరూపమె సిద్ధము, పూర్ణానుస్వారరూపము సాధ్యము నని చెప్పు నాధునికలాక్షణికుల మతము సరికా దనియు, లేఖనసౌకర్యాపేక్షచే ననునాసికాక్షరమునకు మాఱుగ బిందువు గ్రహింపఁబడిన దనియు, (౧) నిప్పుడు సర్వసాధారణముగాఁ బ్రయోగింపఁబడు నర్ధబిందు రేఖ యిటీవలఁ గల్పింపఁబడినది గాని పూర్వము లే దనియుఁ దేలుచున్నది. మఱియు, ఫలము మొదలగు శబ్దములకు మూఁడురూపము లున్నవి. అవి యేవి యన:—ఫలము, ఫలమ్ము, ఫలంబు. ఫల మనురూపము స్వతస్సిద్ధ మనియు, మకారము ద్విగుణముసేయుటవలన ఫలమ్మనురూపమును

---

(౧) ఈకారణముచేత బిందుసున్నకు బదులుగా ననునాసికాక్షరమే వ్రాయవలెననునది శుష్కవాదము.

రెండవ మకారము బకారముగా నుచ్చరించుటచే ఫలంబు అను రూపమును గల్గిన వనియు నిప్పటి యాంధ్రలాక్షణికుల మతము. ఇది సరియని తోఁపదు. రూపభేదములు గలశబ్దముల రూపములలో నిందురూపమే ప్రథమరూపమనియు, వలసతచే స్పష్టముగా నుచ్చరింపక పోవుటచే వర్ణవ్యత్యయ వర్ణలోపములు గలిగి క్రమముగా భిన్నరూపములు పుట్టనని యు శబ్దశాస్త్రజ్ఞులమతము. ప్రస్తుతశాసనముగూడ నీమతమునే స్థిరపఱుచుచున్నది. "ఫలంబు" అనియుండఁగా నను స్వారోచ్చారణమున కనుగుణముగ బకారము మకారముగ నుచ్చరించుటచే "ఫలమ్ము" అను రూపమును, దానినే తేల్చి పలుకుటచే "ఫలము" అనురూపమును బుట్టినవి. కావుననే, "ఫలము" అనిపలుకుచు "ఫలంబు" అనివ్రాసినాఁడు. దీనిం బట్టి యుచ్చారణమున కనుగుణముగ వర్ణక్రమము శాసనకాలమువఱకు మాఱలే దని తేలుచున్నది. ఫల మను రూపమే ప్రథమరూపమైనచో లేఖకుఁ డారూపమునే వ్రాసి యుండును. ఉచ్చారణవర్ణక్రమములకు భేద మిప్పుడు తెలుఁగులో నంతగా లేదు. ఈభేద ముండుట శాసన ప్రాచీనత కొకప్రమాణము కాక మానదు.

ఛందస్సు.

29-వ పంక్తిలోఁ గడపటి నాలుగక్షరములును, 30-36 పంక్తులును గాక తక్కిన శాసనమంతయుఁ బద్యరూపముగా నున్నది. ఈపద్యములు మధ్యాక్కరములు. మొదటి

రెండుప్రక్కలును గలసి నాలుగుపద్యములును, మూఁడవ ప్రక్క నొకపద్యము నింకొకపద్యములోని ప్రథమపాదము లో విశ్రమస్థానము వఱకు నున్నవి.

పద్యములు, వృత్తములు జాతులు నని రెండువిధములు. జాతులు సాంస్కృతికములు దేశ్యములు నని రెండు విధములు. అక్కరలు దేశ్యజాతులలోనివి. ఇవి యైదు విధములు. శాసనపుఁబద్యములకుఁ దెనుఁగులో మధ్యాక్కర లని పేరు. వీనినే కన్నడములో "దొరెయక్కరలు," అనఁగా, సమానాక్కర లందురు. పాదమున కాఱేసి గణము లుండును. రెండింద్రగణములు నొకసూర్యగణముఁ గూడిన నర్ధపాద మగును. ద్వితీయార్ధముగూడ నట్లే. ఉదాహరణము:—

(భ) (ర) (హ) (భ) (త) (హ)
స్వస్తినృ - పాంకుశా - త్యంత వత్సల - సత్యత్రి - నేత్ర,

పాదమును రెండు సమానభాగములుగా విభజింప వచ్చును, గాన, నీపద్యమునకు సమానాక్కర యనుపేరే యన్వర్థముగా నున్నది. యతిప్రాసములున్నవి. ఆధునిక లాక్షణికుల మతముప్రకారము యతి చతుర్థగణాది నుండ వలయును, గాని, శాసనములో నైదవగణము మొదట నున్నది. నన్నయభట్టారకునిమతముగూడ నిదియే. ఈవిషయ మింకను ముందు చర్చింపఁబడును.(౧)

---

(౧) అక్కరలస్వరూపము సమగ్రముగఁ దెలియఁగోరువారాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన కవిజనాశ్రయముం జూడవలయును.

శాసనవిషయము.

మొదటిపద్య మంతయు యుద్ధమల్లుఁ డను చాళుక్య రాజు ప్రశంసతో నిండినది. ఈ యుద్ధమల్లుఁడు బెజవాడలోఁ గుమారస్వామికి గుడియు దానికిఁ జేర్చి యొకమఠమును గట్టించె ననియు, నీమఠములో శైవులే కాని యితరులు నివసింపఁ గూడ దనియు, నివసించినచోఁ గాశిలో హత్యచేసినపాపముం బొందుదు రనియు రెండవపద్యములో నున్నది. ఈయొట్టును మన్నింపక శైవేతరులు మఠములో బసచేసినయెడల, దేవస్థానాధికారులును రాజును వారల వెడలఁగొట్టవలయు ననియు, నట్లు వెడలఁగొట్టుటవలన నశ్వమేధము చేసినఫలమును, నుపేక్షచేయుటవలన లింగముం బగులఁగొట్టినపాపమును గలుగు ననియు మూఁడవ పద్యముభావము. కుమారస్వామి చేఁబ్రోలను గ్రామము నుండి యొకానొకసమయమందు బెజవాడజాతర చూచుటకు వచ్చెననియు, నాప్రకారము వచ్చినప్పు డెల్లచోటులకంటె బెజవాడ యత్యంతమునివాసయోగ్యమని తోఁచి స్వామి యచ్చట నావిర్భవించెననియు, నిది తెలిసి యుద్ధమల్లుఁడు గుడియు మఠమును గట్టించె ననియు నాలుగవపద్యమునందు రెండవపద్యములోఁ జెప్పఁబడినదానికే వివరణముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈ పద్యముతరువాత నేడెనిమిదిపంక్తుల గ్రంథ మున్నది. వీనిలో 31 మొదలు 35వఅంకుఁగల పంక్తుల మొదటి యక్షరములుపోవుటంబట్టియు, మిగిలిన యక్షరము

లలోఁగూడఁ గొన్ని స్పష్టముగా లేకపోవుటం బట్టియు గ్రంథము స్పష్టముగాలేదు. ఈ భాగము పద్యమో గద్యమో కూడఁ దెలియకున్నది. వీనితో నెడమప్రక్క (రెండవ వైపు) గ్రంథము పూర్ణమైనది. మూఁడవప్రక్కనున్న మైదవపద్యములో బెజవాడ కలంకారముగాను, రక్షగాను దన తాత మల్లపరాజు కట్టించిన (గుడికి) కలశ మెత్తించినట్లు యుద్ధమల్లుఁడు ముఖమండపమో లేకగోపురమో కట్టించె ననియున్నది. ఈధర్మమును బరిపాలించువారికిఁ బుణ్యమును జెఱుచువారికిఁ బాపమును వచ్చు నని చెప్పఁదలఁచి కాఁబోలు "తనధర్మువాడఁబడి కాచునృపులకుఁద" అని యంతవఱకుఁ జెక్కి యంతట నేహేతువుననో గాని లేఖకుఁడు విడిచిపెట్టినాఁడు.

ఈగ్రంథమంతయు సమన్వయము చేసి చూడఁగాఁ దొలుతఁ జేఁబ్రో లనుగ్రామమునందుఁ గుమారస్వామి యాలయ మొకటి యుండె ననియు, నాదేవుఁడే పిదప బెజవాడలోఁ బ్రత్యక్షముకాఁగా యుద్ధమల్లుఁ డనుచాళుక్యరాజాస్వామికి గుడియు, దానిచేరున భక్తులు దిగుట కొక మఠమును గట్టించె ననియు, నీగుడికే యాయుద్ధమల్లుని మనుమఁ డగు మఱియొక యుద్ధమల్లుఁడు ముఖమండపమో గోపురమో కట్టించె ననియుఁ దేలుచున్నది.

ఇదియంతయు నొక్కశాసనమా లేక రెండా యని యాలోచించి చూడ మొదటి ముప్పదియాఱుపంక్తులు నొక్క

శాసన మనియు, మూఁడవప్రక్కను జెక్కఁబడియున్న పది బంతులు నింకొకశాసన మనియుఁ బొడకట్టుచున్నది. ఏల యన.—యుద్ధమల్లుఁడు బెజవాడలో షణ్ముఖున కాలయము దానికిఁ జేర్చి మఠమును గట్టించె ననియు, మఠములో శివభక్తులు తప్ప నితరులు దిగఁగూడ దనియుఁ జెప్పుటయే శాసనముయొక్క ప్రయోజనము. ఈకార్యము మొదటి ముప్పదియాఱుపంక్తులలోనే నెఱవేఱినది. సర్వసాధారణముగా శాసనములు ఫలశ్రుతితో నంత మందును. ఈశాసనమునం దట్టిఫలశ్రుతి గూడఁగలదు. మఱియు, రెండవ ప్రక్క చివరపంక్తిలో మఱికొన్ని యక్షరములు చెక్కుట కవకాశమున్నది. ఐదవపద్యము పూర్వశాసనశేషమే యైనచో లేఖకుఁ డాపద్యమును రెండవప్రక్కనే యారంభించి యుండును, గాని, యదివిడిచి మఱియొకవైపున నారంభించి యుండఁడు. ఈ హేతువులను బట్టి మొదటి రెండువైపుల నున్నది సమగ్రశాసనమే యని యూహింపఁ దగియున్నది.

యుద్ధమల్లుఁ డనురాజు తనతాత మల్లపరాజు కట్టించిన గుడికి గోపురము కట్టించె నని రెండవశాసనమునందుఁ జెప్పఁబడినది. మల్లపరాజనునది యుద్ధమల్లునకు వాడుక పేరై యుండవచ్చును. ఈమల్లపరాజే కార్తికేయునకు గుడి కట్టించినయుద్ధమల్లుఁ డనియు, నాగుడికే యతని మనుమఁ డగు నింకొక యుద్ధమల్లుఁడు గోపురము కట్టించె ననియు నూహించుట యసమంజసము కాదు.

మొదటిమూఁడుపద్యములు నొకశాసన మనియు, నాల్గవపద్యమును దరువాతిగద్యమును నింకొకశాసన మని యు రావుసాహెబు కృష్ణశాస్త్రిగా రభిప్రాయపడుచున్నారు, గాని, యది సరి కాదని నామతము. కని చెప్పఁదలఁచిన ముఖ్యవిషయము సంగ్రహముగా మొదటి మూఁడుపద్య ములలోనే చెప్పివేసినను, దానికే వివరణముగ నాల్గవపద్య ముఁ జెప్పవలసివచ్చెను. అట్లు కాదేని, యిద్దఱు యుద్ధ మల్లులు రెండుకార్త్తికేయాలయముల నేకకాలమున నేక గ్రామమునఁ గట్టించి రని చెప్పవలసివచ్చును. అట్టియన్వ యము సమంజసముగ నుండదు. మఱియు, నాల్గవపద్యము మొదటిశాసనములోఁ జేరినది కానియెడల లేఖకుఁడు దానిని దృతీయపద్యశేషముగ లిఖించి యుండఁడు. కావున, మొదటి ముప్పదియాఱుపంక్తులు నొకశాసన మనియుఁ, దరు వాతి పదిపంక్తులు నింకొకశాసన మనియుఁ జెప్పవలసి యున్నది.

కాలనిర్ణయము.

శాసన మెప్పుడు పుట్టినదియు నిర్ణయించుటకు ముఖ్యా ధారములు రెండు కలవు. అక్షరములపోలిక యొకటి, శాస నమునందుఁ బేర్కొనంబడిన యుద్ధమల్లు లెవ్వరైనదియు నిరూపించుట యొకటి. ముందుగా నీయుద్ధమల్లు లెవ్వరో చూతము. మొదటిశాసనములోని యుద్ధమల్లుఁడు చళుక్య రాజని (రాజసల్కి భూవల్లభుండు) చెప్పఁబడినది. చళుక్య

రాజైనయెడలఁ బూర్వచాళుక్యరాజ వంశములోనివాఁడు గావలయును. ఈవంశములో నిద్దఱు యుద్ధమల్లు లున్న ట్లితరశాసనములవలనఁ గన్పట్టుచున్నది. 766-వ శకసంవత్సరము మొదలు 810-వ సంవత్సరము వఱకు రాజ్యము చేసిన గుణగవిజయాదిత్యుని తమ్ముఁడగు యుద్ధమల్లుఁడొకఁడు కలఁడు.(౧) ఈతని కొడుకు తాడరాజు. ఈతాడరాజు కొడుకు యుద్ధమల్లుఁడు. ఈయుద్ధమల్లుఁడు విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁ డగురాజభీముని నిర్జించి 848-వ శకాబ్దము మొదలు 855-వ సంవత్సరమువఱకు నేడువత్సరములు వేంగీదేశమును బాలించెను. చాళుక్యవంశములో తాతమనుమ లిద్దఱు యుద్ధమల్లులు వీరగపడుచున్నారు. వీరే శాసనములోఁ జెప్పఁబడినయుద్ధమల్లు లని నామతము. దీని కొక యాక్షేపము తోఁపవచ్చును. అది యేది యన:— మొదటిశాసనములో యుద్ధమల్లుఁడు చళుక్యరాజ్యము పరిపాలించినప్రభు వయిన ట్లున్నది. తాడరాజు తండ్రియైన యుద్ధమల్లుఁడు స్వతంత్రముగా రాజ్యము చేసియుండలేదు, గావున మొదటి యుద్ధమల్లుఁ డాతఁడై యుండఁ డని కొందఱనవచ్చును. కాని, యిది యొకయాక్షేపముగాదు. ప్రథమ యుద్ధమల్లుఁడు పేరునకు రాజు కాకపోయినను, అన్న యగు

(౧) చూ. కలుచుంబఱ్ఱుశాసనము. Epigraphia Indica Vol. 7. pp. 177. ౦౯.

మల్లియపూండిశాసనము. Epigraphia Indica Vol. 9. pp. 47. ౦౯.

గుణగవిజయాదిత్యునితో సమానముగ రాజ్యభారము వహించిన ట్లగపడుచున్నది. కావున నొకానొకశాసనములో గుణగవిజయాదిత్యుఁడు తమ్మునితోఁ గూడి ప్రజాపరిపాలనము చేసినట్లు వ్రాయఁబడియున్నది(౧). ఈహేతువుచేతనే ప్రస్తుత శాసనమున నీయుద్ధమల్లుని వర్ణించుటలో రాజవిశేషణములు కవి ప్రయోగించియుండును. రెండవ యుద్ధమల్లుఁడే గుడి కట్టించినవాఁ డనియు, గోపురము కట్టించినది యాతనిమనుమఁ డగుమఱియొకయుద్ధమల్లుఁ డయియుండవచ్చు ననియు నూహించిన నూహింపవచ్చును, గాని, రెండవయుద్ధమల్లునకు యుద్ధమల్లుఁ డనుపౌత్రుఁ డున్నట్లు మనకుఁ దెలియదు, గావున, మొదటిశాసనము ప్రథమయుద్ధమల్లుని కాలమునందును, రెండవది ద్వితీయ యుద్ధమల్లునికాలమునందును బుట్టియుండు ననుటయెసిద్ధాంతముగాఁ గనఁబడుచున్నది. అట్లయినచో మొదటిశాసనము గుణగవిజయాదిత్యుని రాజ్యకాలమునవసానదశయందు, అనఁగా ౮౯౦ క్రీస్తవాబ్దము ప్రాంతమందును, రెండవది దీనికి నలువది యేఁబది సంవత్సరములకుఁ బిదపను బుట్టి యుండవలయును. నన్నయభట్టారకుఁడు 1022 వక్రీస్తవాబ్దమునఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డైనరాజరాజునాస్థానకవి గాన నీశాసనములు వాగనుశాసనుకాలమునకంటెఁ బూర్వము పుట్టినవియే యగును.

---

(౧) చూ. శక్తివర్మ పభుబల్లుశాసనము. ఆం. సా. ప. పత్రిక సం. 2.

శాసనకాలము నిర్ణయించుట కక్షరస్వరూప మింకొక సాధన మని పైఁ జెప్పియుంటినిగదా. దానివలన నేమి తేలునో విమర్శింతము. లిపి కాలక్రమమున మాఱునని పూర్వశాసనములం బరిశీలించినవారికిఁ దెలిసిన విషయమే. ఈ మార్పు లెట్లు గలుగునో యది Burnell's South Indian Palaeography అనుగ్రంథములోఁ గొంతవఱకు వివరింపఁ బడినది. లిపినిబట్టి యేశాసన మేకాలమునఁ బుట్టినదో యించుమించుగాఁ జెప్పనచ్చును. ఆంధ్రదేశమందలి పూర్వ శాసనముల లిపిలో సామాన్యదృష్టికి రెండురీతులు (కత్తులు) పొడకట్టుచున్నవి. అడ్డు కత్తొకటియు, గుండ్రు కత్తొకటి యు. మొదటిది రాజరాజు కాలమునకుఁ బూర్వము పుట్టినశాసనములలోఁ గనఁబడుచున్నది. రాజరాజునాఁ డీయక్షరములపోలిక యేహేతువుచేతనో గాని మాఱినది. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక ప్రథమసంపుటములోఁ బ్రక టింపఁబడిన నందంపూఁడిశాసనములో నీరెండుపోలిక లున్నవి. శక్తివర్మరాజుకాలమువఱకుఁ గలవృత్తాంతము చెప్పిన పూర్వభాగము లిపి వేఱు. తరువాతిభాగము లిపి వేఱు. మొదటిదానిలోనియక్షరములు నాగరలిపినిబోలి కొంచె మడ్డముగా నున్నవి. రెండవదానిలోనియక్షరము లిప్పటి తెలుఁగులిపినిబోలి కొంతవఱకు వట్రువలై యున్నవి. పూర్వభాగము శక్తివర్మకాలములోఁ జెక్కి నిలువచేసిన ట్లగ పడుచున్నది. ఉత్తరభాగముకవిత్వము నన్నయభట్టార

కుని దనిశాసనమునందే యున్నది. ఈభాగము రాజరాజు కాలములోఁ జెక్కి యుండవలయును. రాజరాజుకాలము నందుఁ గాని, దానిపిదప నేఁటివఱకుఁగాని పుట్టినశాసనములలోఁ బూర్వలిపి యెక్కడను నాకుఁ గనఁబడలేదు. క్రమక్రమముగా గుండ్రన హెచ్చినది.(౧) ప్రస్తుతశాసనముల లిపి పూర్వోక్తపూర్వలిపిని బోలి యున్నది. కావున, లిపిని బట్టి చూచినను బ్రస్తుతశాసనము నన్నయభట్టారకుని కాలముకంటెఁ బూర్వమే పుట్టినట్లు తేలుచున్నది.

ఈ వాదమున కొకయాక్షేపము పుట్టినది. అదియేదియన: — అక్కరఛందస్సు పూర్వము కన్నడమునందే యుండె ననియుఁ, బ్రప్రథమమున నాఛందస్సును దెనుఁగు లోనికిఁ దెచ్చినవాఁడు నన్నయభట్టారకుఁ డనియుఁ, గావున మధ్యాక్కరలతో రచియింపఁబడిన యీశాసనము నన్నయభట్టునకుఁ దరువాతి దై యుండవలయు ననియుఁ గొందఱందురు. కర్ణాటకచ్ఛందోంబుధిలోని యీదిగువ పద్య మీయాక్షేపమున కంతకు నాధారము.

అర్ణవజాతానసె సం, పూర్ణతెయిం సకలవిషయభాషాదిగళం
నిర్ణయ మాగరుపెదె నాం, కర్ణాటకభాషె యందమం కేళ్ పెళ్వెం.

దీనికి సరియైన తెనుఁగు.

---

(౧) నందంపూఁడి శాసనపీఠికలో నీవిషయము చర్చింపఁబడినదిగాన నది చూడవలయును. ఆశాసనములో లిపిభేదముగల భాగమునకుఁ బ్రతిబింబ మీవ్యాసమున కనుబంధముగాఁ జేర్పఁబడినది.

"అర్ణవజాతాననా! సంపూర్ణముగా సకలవిషయభాషాదులను నిర్ణయముగా నే నెఱింగించితిని. కర్ణాటకభాష యందము విను చెప్పెదను"

వృత్తములు జాతులు నని ఛందములు రెండువిధములనియు, వృత్తములు సంస్కృతభాషయందుఁ బుట్టె ననియు, జాతులలోఁ గొన్నిసాంస్కృతికములుఁ గొన్ని దేశ్యములు ననియు నిదివఱలోఁ జెప్పియున్నారము. వృత్తలక్షణములును సాంస్కృతికజాతిలక్షణములును జెప్పి దేశ్యజాతులం జెప్పఁబోవుచు నాగవర్మ పైపద్యములోని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. సందర్భమునుబట్టి చూడ "సకల విషయభాషాదు" లనఁగా (భరతఖండమునందలి) సకలదేశములందుఁ బ్రచారము గల సంస్కృతచ్ఛందస్సు లనియుఁ, "గర్ణాటకభాష యంద" మనఁగా దేశ్యచ్ఛందస్సు లనియుఁ గవిహృదయమైనట్లు తోఁపకమానదు. కవిత్వవిషయములో సాంస్కృతిక పద్ధతి యనియు, దేశ్యపద్ధతి యనియు రెండువిధము లున్నవి. వీనినే పూర్వకవులు కొందఱు మార్గపద్ధతి యనియు, దేశిపద్ధతి యనియు వ్యవహరించిరి. ఈసంప్రదాయమునే యనుసరించి ముందుగ మార్గపద్ధతిం జెప్పి పిదప దేశిపద్ధతిం జెప్పఁదలంచి నాగవర్మ పైపద్యమును జెప్పెను. అతనియుద్దేశము, తాను జెప్పఁబోవు ఛందస్సులు సంస్కృతమునుండి గ్రహింపఁబడినవి కావని చెప్పుటయె గాని, యాఛందస్సు లితరదేశభాషలలో లే వని చెప్పవలయు నని కాదు. ఈ

మార్గమునే యవలంబించి వృత్తములు సాంస్కృతిక జాతులును జెప్పి దేశ్యజాతులఁ జెప్పఁదలఁచి కవిజనాశ్రయకర్త—

క. తెలుఁగఁ దెనుంగుబాసకుఁ, దలమయ్యెడు సీసములును దర్వోజలు గీ
తులునక్కరలును ద్విపదలుఁ, బొలుపొందఁగఁ జేసెఁ డిప్పముననొనరించున్.

అని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. దీనినిబట్టి యక్కరలు కర్ణాటక భాషయందు లే వని వాదింపవచ్చునా?

చాళుక్యవంశరాజులలో నొకశాఖవారు పిఠాపుర ప్రాంతమున రాజ్యము చేసినట్లును, వారిలో మల్లప యను పేరు గలవార లిరువురు తాతయు మనుమఁడు నుండి రనియు, రెండవమల్లప 1202-వ క్రైస్తవాబ్దము జూను నెల 16-వ తేది నభిషిక్తుఁ డయ్యె ననియుఁ బిఠాపురము కుంతీమాధవస్వామి యాలయములోనున్న యొకశాసనములో నున్నది.(౧) ఈ మల్లపలే ప్రస్తుతశాసనములోఁ జెప్పఁబడిన మల్లపరాజును యుద్ధమల్లుఁడు నయియు నుండవచ్చునని కొందఱకుఁ దోఁపవచ్చును. కాని, యీపిఠాపురపుశాసనలిపికిని, బెజవాడ శాసనలిపికిని భేద మధికముగా నున్నది. కావున, రెండు నేకకాలమునందుఁ బుట్టియుండుట పొసఁగదు. కాఁబట్టి, యేవిధమునఁ జూచినను బెజవాడశాసనము నన్నయ భట్టారకుని కాలముకంటెఁ బూర్వమే పుట్టియుండు నను వాదమే సిద్ధాంతముగాఁ గనఁబడుచున్నది. దీనిని బూర్వ

(౧) చూ. Epigraphia Indica. Vol. IV p. 226.

పక్షము చేయఁ జాలునాధారము లేక ముందు లభించిన లభించుఁగాక!

పద్యములలోని యతిస్థానము గూడ శాసనము ప్రాచీన మని తెలుపుచున్నది. యతి యైదవగణము మొదట నున్నది. నన్నయభట్టకృతభారతములోఁ గూడ నిట్లేయున్నది. తిక్కనసోమయాజి కవిత్వములో మధ్యాక్కరలు నాకుఁ గనఁబడలేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగడ రచియించిన యారణ్యపర్వశేషమునం దున్నవి. వానిలో యతి నాల్గవగణము మొదట నున్నది. ఆధునిక లాక్షణికులమతము కూడ నిదె. ఈమార్పు నన్నయభట్టుకాలమునకుఁ బిదపను, శంభుదాసునికాలమునకుఁ బూర్వమును బుట్టియుండవలయును. ఈ విషయముగూడ శాసనము ప్రాచీనమయినదని సూచించుచున్నది.

కార్తికేయాలయము.

శాసనమునకు సంబంధించిన కార్తికేయాలయ మిప్పుడు బెజవాడలోఁ గనఁబడదు. ఆనకట్టకుఁ బైని నదీతీరమున నొక ప్రాచీనదేవాలయ మున్నది. అదియే పూర్వము కుమారస్వామి గుడిగా నుండె నని కొంద ఱందురు. అందిప్పు డావిగ్రహము లేదు. శాసనస్తంభ మేమో మల్లేశ్వరస్వామి యాలయములో నున్నది. అదియే ప్రథమమునఁ గుమారస్వామి గుడిగ నుండెననియు, నిటీవల శివలింగమందుఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడియె ననియు, యుద్ధమల్లుని చేఁ

బ్రతిష్ఠింపఁబడుటచే మల్లేశ్వరస్వామి యనుపేరు వచ్చినదని యుఁ గొంద ఱందురు. మల్లేశ్వరప్రతిష్ఠ యుద్ధమల్లునిచేఁ జేయఁబడియుండిన నుండవచ్చును, గాని, కుమారస్వామి యాలయమె మల్లేశ్వరాలయముగ మాఱిన దనుటకుఁ దగినసాధనములు లేవు.

పూర్వ మర్జునుఁ డిచ్చట శివునితో మల్లయుద్ధముచేసి యాదేవునివలనఁ బాశుపతాస్త్రము వడసె ననియు, నా యుద్ధసమయమునందు శివుని విగ్రహాకారముగఁ బూజించె ననియు, మల్లయుద్ధకాలమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడెను గాన యుద్ధమల్లుఁ డనుపేరు దేవునకు వచ్చె ననియు మల్లేశ్వరాలయములో నున్న యొకశాసనములోఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాని, యీవ్యుత్పత్తి యంత విశ్వసనీయము గాదు. బెజవాడకుఁ జేరువ నింద్రకీలపర్వత మనునొకకొండ గలదు. దానిమీఁద శాసనస్తంభ మొకటి యున్నది. అర్జునునకును శివునకును జరిగిన మల్లయుద్ధ మిందు సంస్కృతభాషలో వర్ణింపఁబడినది. ఆయుద్ధక్రమమును దెలుపు విగ్రహములు కూడఁ జెక్కఁబడియున్నవి. ఈశాసనపు లిపియు యుద్ధమల్లుని శాసనపులిపియు నొక్కవిధముగ నున్నది. అర్జునుఁడు పాశుపతాస్త్రము సంపాదించినచోటు బెజవాడయే యనుప్రతీతి యీనాఁడేకాక వేయిసంవత్సరములకు ముందుఁ గూడ నుండె నని యీ శాసనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

చేఁబ్రోలునందున్న కుమారస్వామియే బెజవాడలో వెలసె నని శాసనమునం దున్నది. ఈ చేఁబ్రోలు గుంటూరునకుఁ దొమ్మిదిమైళ్లదూరమున బాపట్లతాలూకాలో నున్నది. అచ్చటనుండు శాసనములంబట్టి పూర్వ మా గ్రామమునందు సుప్రసిద్ధమైన షణ్ముఖాలయ ముండిన ట్లగపడుచున్నది. ఈ యాలయమునుబట్టియే గ్రామమునకు షణ్ముఖపుర మనునామాంతరము గూడఁ గలిగెను. ఇప్పుడాగుడి లేదు, కాని, కాకతీయగణపతిదేవరాజు రాజ్యకాలమునందు, అనఁగా 1135-వశకసంవత్సరమందు గుడి యున్న ట్లొకశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. అంతకుఁ బూర్వమె చాళుక్యరాజైన యుద్ధమల్లుఁ డావిగ్రహమును దీసికొనిపోయి బెజవాడలోఁ బ్రతిష్ఠించినచోఁ దదనంతరకాలమందుఁ జేఁబ్రోలులో నెట్లుండు నని శంక తోఁపక మానదు. దీనికి రెండువిధములుగ సమాధానము చెప్పవచ్చును. చేఁబ్రోలులోనివిగ్రహము నె యుద్ధమల్లుఁడు బెజవాడలోఁ బ్రతిష్ఠించె ననియుఁ, జేఁబ్రోలునివాసులు దానిని మఱికొంతకాలమునకుఁ దిరిగి తమగ్రామమునకుఁ గొనిపోయి రనియుఁ జెప్పవచ్చును. లేదా, యుద్ధమల్లుఁడు ప్రతిష్ఠించినది నూతనవిగ్రహ మనియు, దానియందు జనులకు భక్తి హెచ్చుటకై సుప్రసిద్ధమైన చేఁబ్రోలు దేవునిసత్త్వమే యీనూతనవిగ్రహమందుఁ బ్రవేశించె నని చెప్పుటయే శాసనోద్దేశ మనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇదియె సత్య మని

తోఁచుచున్నది. ఏదైన నొకయర్చావిగ్రహమునందు జనులకు భక్తివిశ్వాసములు గాఢమైనప్పు డావిగ్రహమును బోలినవిగ్రహము లాపేరుననే యితరగ్రామములయందుఁ బ్రతిష్ఠించుట యిప్పటికిని వాడుక కలదు. తిరుపతివేంకటేశ్వరస్వామినిబట్టి యనేకులు వేంకటేశ్వరులు దేశమందు వెలసినారు. అన్నవరపు సత్యనారాయణస్వామికిఁ బ్రతిగా ననేకసత్యనారాయణులు గోదావరీమండలమునందు వెలయుచున్నారు. కాశీవిశ్వనాథునిబోలిన విశ్వనాథు లనేకులు భరతఖండమందుఁ గలరు.

వ్యాకరణవిషయము.

శాసనపులిపికి నాధునికాంధ్రలిపికిని భేద మధికముగా నున్నది. వర్ణక్రమములోఁ గూడ నప్పటికి నిప్పటికిని వ్యత్యాస మున్నది. కాని, భాషాలక్షణమందు, అనఁగా వ్యాకరణవిషయములో భేద మంతగా లేదు. యతిస్థాన విషయములోఁ దప్ప ఛందస్సునందుఁ గూడ నభేదమే. దీనినిబట్టి యాంధ్రభాషాలక్షణము ఛందస్సు నప్పటికే చాలవఱకు స్థిరపడినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇవి యప్పటికప్పుడు పుట్టి వెంటనే గాఢ మగునవి కావు. కాలక్రమమున మాఱిమాఱి చిట్టచివరకు సత్కవులచేఁ మహాగ్రంథములందుఁ బ్రయోగింపఁబడినప్పుడు స్థిరపడును. ఇది భాషాస్వభావము. మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు నన్నయభట్టారకుఁడే యిట్టి ప్రథమాంధ్రసత్కవి. అంతకుఁబూర్వము

పుట్టినగ్రంథము లేవియు నింతవఱకుఁ బైటఁబడలేదు, గాని, కవిత్వము బొత్తిగా లేకయుండలే దని ప్రకృతశాసనమే తెల్పుచున్నది. ఆంధ్రదేశము పరిపాలించినసుప్రసిద్ధ రాజులలో నాంధ్రవంశ్యులే ప్రథములు. వీరు క్రీస్తు పుట్టుట కించుమించుగా రెండువందలసంవత్సరములకుఁ బూర్వము, అనఁగా నిప్పటికి రెండువేలయేండ్లకుముం దారంభించి రమారమి నాల్గువందలయేండ్లాక తెనుఁగుదేశమే గాక మగధ కర్ణాట మహారాష్ట్రదేశములుగూడ నేకచ్ఛత్రముగా నేలిరి. వీరిది బౌద్ధమతము. బౌద్ధులకుఁ బ్రాకృతభాష ముఖ్యము. ఆంధ్రవంశ్యరాజులశాసనము లెచ్చటను బ్రాకృతమునందే యున్నవి. ఆంధ్రులపిదపఁ బల్లవు లీదేశమును బాలించిరి. పల్లవులు బౌద్ధులు కాకపోయినను బ్రాకృత మదివఱకు రాజభాషగా నేర్పడి యుండుటంబట్టి కాఁబోలు వారిశాసనము లనేకము లాభాషలోనే యున్నవి. ఇటీవలిశాసనములు కొన్ని సంస్కృతభాషలో నున్నవి. ఆసంస్కృతమైనను దుష్టముగాను, బ్రాకృతపదభూయిష్ఠముగాను నుండును. ఆంధ్రులకాలమందుఁ గాని పల్లవులకాలమందుఁ గాని తెనుఁగుభాషలో రచింపఁబడిన శాసనము లింతవఱకు బైటఁబడలేదు. కాఁబట్టి యాకాలమం దాంధ్రభాష యేరూపముగానుండెనో తెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. పల్లవులయనంతరము చాళుక్యులు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. వీరియేలుబడి 6-వ శతాబ్దమం దా

రంభమై రమారమి యేాఱువందలసంవత్సరములు గడచినది. చాళుక్యులు వైదికమార్గానువర్తులు. వీరిశాసనము లనేకములు సంస్కృతభాషలో నున్నవి. ఇటీవలఁ బుట్టినవి కొన్ని తెలుఁగులోనున్నవి. రాజరాజుకాలమునకుఁ బూర్వము పుట్టినశాసనములలోఁ దెలుఁగులో నున్నది యీ యుద్ధమల్లునిశాసనము తప్ప మఱియొకటి యింతవఱకుఁ గనఁబడ లేదు, కాని, సంస్కృతశాసనములు కొన్నిటిలో గ్రామసీమాదులు వివరించునప్పుడు తెలుఁగుమాటలు ప్రయోగింపఁబడినవి. రాజరాజుకాలమునుండియుఁ దెలుఁగు శాసనము లనేకములు పుట్టినవి. దీనినంతను బట్టిచూడ నాంధ్రరాజులకాలమందును, బల్లవులకాలమందును బ్రాకృతమే రాజాశ్రయము కలిగియుండినట్లు తేలుచున్నది. తెలుఁగులో నున్న తద్భవశబ్దము లనేకములు ప్రాకృతద్వారమున వచ్చినవి. అవి యీకాలమునందే వచ్చియుండును. చాళుక్యరాజులకాలములో సంస్కృతముతోఁబాటు దేశభాషలకుఁగూడ గౌరవము హెచ్చినది.

క. మును మార్గకవిత లోకం, బునవెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుం
గు నిలిపి రంధ్రవిషయమునఁ, జన సత్యాశ్రయునిదొట్టి చాళుక్యనృపుల్.

అని నన్నెచోడుఁడు చెప్పినది సత్యమే. చాళుక్య రాజ్యముతోడ నాంధ్రభాషయు దినదినప్రవర్ధమానమై రాజరాజునాఁటి కున్నతస్థితికి వచ్చినది. కవికులతిలకుం డగు నన్నయభట్టారకుఁడు భారతరచనయందుఁ బ్రయోగించు

టచే నీభాష పావనమై భావికవులకుఁ బరమాశ్రయ మైనది. ఆమహాకవిని "వాగనుశాసనుఁ" డనుట కిది యొక్కటి చాలును.

మూలము.

యథామాతృకము.

— * మొదటిప్రక్క * —

౧. స్వస్తి నృపాంకుశాత్యన్తవత్స
౨. ల సత్యత్రినేత్ర విస్తరశ్రీయుద్ధ
౩. మల్లుణ్డనవద్య విఖ్యాత కీర్త్తిః
౪. ప్రస్తుత రాజాశ్రయుణ్డు త్రిభు
౫. వనాభరణుణ్డుసకల వస్తుస
౬. మేతుణ్డు రాజసల్కి భూవల్లభు
౭. ణ్డ త్తిఽన్ ॥ పరగంగ బెజవాడంగొమ
౮. రస్వామికి భక్తుణ్డైగుడియు ని
౯. రుపమమతి నృపధాముణ్డైత్తిచ్చె
౧౦. నెగిదీఛ్ఛఃమఠంబు గొరగల్గా(౧)కొరు
౧౧. లిన్డు విడిసి బృన్దంబుగొనియు
౧౨. ణ్డువారు ×(౨)రిగాక యబ్బార

---

(౧) ఈగణమునం దొకమాత్రయెక్కువైనది.

(౨) ఇక్కడియక్షరము పోయినది.

౧౩. నాసి ప్రచ్చినపాపంబు గొ
౧౪. ఱు॥ వెలయంగ నియ్యోబ్టు డస్సి త్రి
౧౫. మలినుసై విడిసినబ్రో
౧౬. ల। గలతానపతులు నురా
౧౭. జు పట్టంబుగట్టిన పతి

— * రెండవప్రక్క * —

(మాతృకలోఁ గ్రిందినుండి పైకిఁ జదువవలయును)

౧౮. యు నలియంబయ్యావ్రల
౧౯. వెల్వటించిన నశ్వమేధంబు
౨౦. ఫలంబుపెక్కించి నాలింగబ
౨౧. డిసినపాపంబు దమకు॥ జ
౨౨. (స) నుత చేబ్రోల నుణ్ణ బెజ
౨౩. వాడ జాత్రకునచ్చి త్రిణ
౨౪. యనుసుతుణ్ణొణ్ణు సోటుమె
౨౫. చ్చక తివితి యిన్నెలవ యనఘు
౨౬. ణ్ణు సేకొని యిన్దు ప్రత్యక్షు
౨౭. బయన్న నిచ్చు గనిమల్లణ్ణె
౨౮. త్తించె గుడియు మఠంబు
౨౯. నుం గార్తికేయునకు॥ దీనిం జేంబ్రో
౩౦. లు యేలెడు రతిరబేలు
౩౧. × రొణ్ణు సోటి గొరగ

౩౨. × నుబెట్టి వేరుగనుజ

౩౩. × యిస్తితి సేకోణి కాచు

౩౪. × ర దీనిన్దారు నిల్పినవారు

౩౫. × తి దప్పియడిపుటవా

౩౬. × బుగాగ.

— * మూఁడవప్రక్క * —

౩౭. రమనతోఁ బెజవాడకొల్ల

౩౮. బెడంగును రక్షయుంగాను

౩౯. న్దమతాత మల్లపరాజువే

౪౦. రడు(౧) దానుంగట్టించె ౦ గ్రమ

౪౧. ంబున దానిక కలశ ఓిష్ఠ

౪౨. ట్లుగాగ మొగమాడు వము

౪౩. రంగ శ్రీయుద్ధమల్లు న్డౌత్రి

౪౪. ంచె నమితతేజుణ్డు ॥ తన

౪౫. ధమ్మునఁ వోడంబడి కాచునృపు

౪౬. లకున్ద

— * మూలము * —

ఇప్పటి వర్ణక్రమము ననుసరించి పాదమొక్కపంక్తిగా వ్రాసినది.

౧. స్వస్తి నృపాంకుశాత్యంతవత్సల - సత్యత్రినేత్ర
విస్తరశ్రీయుద్ధమల్లుఁ డనవద్య - విఖ్యాతకీర్తి

(౧) ఈశబ్దము సందేహాస్పదముగా నున్నది.

ప్రస్తుతరాజాశ్రయుండు త్రిభువనా - భగణుండు సకల
వస్తుసమేతుండు రాజసల్కి భూ - వల్లభుండర్థి.

౨. పరంగంగ బెజవాడ గొమరసామికి-భక్తుండై గుడియు
నిరుపమమతి నృపధాముం డెత్తించె - నెగిదీర్చె మఠము
గొరగల్గాకొరులిందువిడిసి బృందంబు-గొని యుండువారు
× రిగాక యవ్వారణాసిబ్రచ్చిన - పాపంబుగొండ్రు.

3. వెలయంగ నియ్యెట్టు డస్సి మలిన్నరై-విడిసినంబ్రోలం
గలతానపతులును రాజు పట్టంబు - గట్టినపతియు
నలియం బైవారల వెల్వరించిన - నశ్వమేధంబు
ఫలము వేక్షించిన లింగమడిసిన - పాపంబు దమకు.

౪. జ(న)నుత చేబ్రోలనుండి బెజవాడ - జాత్రకువచ్చి
త్రినయనుసుతుండొందుసోటుమెచ్చక-తివిరియిన్నెలవ
యనఘుండు సేకొని యిందుం బ్రత్యక్ష-మైయున్ననిచ్చం
గనిమల్లం డెత్తించె గుడియు మఠమును - గార్తికేయునకు.
(దీనిశేషము రెండవప్రక్కనున్నది యస్పష్టము)

౫. రమణతో బెజవాడ కెల్ల బెడంగును - రక్షయుంగాను
దమతాతమల్లపరాజు వేరడు - దానుగట్టించెం
గ్రమమున దానిక కలశ మిడ్డట్లు - గామొగమాడు
వమరంగ శ్రీయుద్ధమల్లుండెత్తించె - నమిత తేజుండు.

౬. తనధర్మువొడంబడి కాచునృపులకుం - ద

టిప్పణము.

ఈశాసనమందుఁ బ్రయోగింపఁబడిన కొన్ని శబ్దముల యందలి విశేషాంశము లీక్రిందఁ దెలుపఁబడును.

సల్కి—(పంక్తి. ౬) ఇది చళుక్యశబ్దభవము.

నా దగ్గఱనున్న చళుక్యభీమునినాఁటి తామ్ర శాసన మొకదానిలో "తత్పూనుర్విజయాదిత్యో భీమసల్కినామానమ్ తత్పక్షదక్షిణ గంగబలంచ నిర్జిత్య" యని ప్రయోగ మున్నది.

నెగిదీర్చె—(పం. ౧౦)=నెగయఁదీర్చె. నెగయు=ఎగ యు, తీర్చు=ఏర్పఱుచు, కట్టించెనని భావము.

గొరగలు—(పం ౧౦.) శైవమతావలంబు లగు భిక్షుకులు.

సీ. గొరగయై మైలారుఁగొని యాడునొకవేళ నొసటి పైబండారు పసుపుదాల్చి. (శ్రీనాథుని కాశీఖం డము. ఆ. ౭.)

వీరలను గన్నడభాషలోఁ గొరవలందురు. ఈ పేరు సాధారణముగా మైలారుభక్తుల కేచెల్లును. "గొ రగల్గాక" యనినప్పుడు గకారము గురు వైనందున ఛందోభంగము కలిగినది. దిద్దుట కవకాశముకనఁబ డదు. కన్నడఛందస్సులో రేఫలవర్ణములు తేల్చి పలికినపుడు తత్పూర్వాక్షరము (హ్రస్వమైనచో) లఘువే యగును. ఆసంప్రదాయము ననుసరించి కవి యీప్రయోగము చేసియుండనోపును.

బృందంబుగొని—(పం. ౧౧)=కూడికొని, సమావేశమై.

బారనాసిన్వచ్చిన— (పం. ౧౨. ౧౩) =వారణాసియందు వధ చేసిన.

డస్సి— (పం. ౧౪) డయ్యుధాతువుక్త్వార్థకరూపము. ఇచ్చట సకర్మకముగాఁబ్రయోగింపఁబడినది. ఇయ్యొట్టు డస్సి యనఁగా నీ యొట్టును క్షీణింపఁజేసి, పాటింపక యని యర్థము. ఒట్టుతప్పియనియుఁ జెప్పవచ్చును.

మలిసుర్రై: (పం. ౧౫) ఇచ్చట రేఫము విశేషము.

తానపతులు. (పం. ౧౬)=స్థానికులు; దేవాలయ ధర్మకర్తలు.

రాజుపట్టంబు. (పం. ౧౬. ౧౭)=రాజచిహ్నమైనపట్టము. పట్టమనఁగా రాజ్యాభిషేకకాలములో నొసటఁ గట్టెడు పట్టె (శబ్దరత్నాకరము). పట్టంబుగట్టిన= పట్టంబుగట్టుకొనిన.

అలియన్: (పం. ౧౮.)=అలయన్. శ్రమపడునట్లు.

వెల్వటెంచు: (పం. ౧౮)=వెలువఱుచు. వెడలఁగొట్టుట యనిభావము.

చేబ్రోలనుండి— (పం. ౨౨)=చేఁబ్రోలన్—ఉండి. చేఁబ్రోలునందుండి. ఇచ్చట నుండి యను నది యుండు ధాతువు క్త్వార్థకరూప మనియు, నదియె కాలక్రమమున విభక్తి ప్రత్యయముగాఁ బరిణమించిన దనియు గ్రహించునది. శకట రేఫప్రయోగము విశేషము. 29వ - పంక్తిలో నీశబ్దమే చేంబ్రోలు అనియున్నది.

జాత్ర — (పం. ౨౩) ఇది సంస్కృతయాత్రాశబ్దప్రాకృత రూపము. దీనివలననే జాతరయను తెనుఁగుమాట పుట్టినది.

ప్రత్యక్షము—(పం. ౨౬) వకారము తప్పు. బిందు పూర్వకబకార ముండవలయును.

అడిసిన—(పం. ౨౦. ౨౧)=అడిచిన, పగులఁగొట్టిన. పూర్వ మిది యడియుధాతువుగా నుండె నేమో, అఱవములో. అడి=కొట్టు.

తాను—(పం. ౪౦) మల్లపరాజు తానుగట్టించె ననఁగా మల్లపరాజుకట్టించెననియే యర్థము. తాను శబ్దమున కిట్టిప్రయోగము ప్రాచీనగ్రంథములందుఁ గనఁబడుచున్నది. పూర్వకాలమునం దాంగ్లేయ భాషలో The King came అనుటకు మాఱుగా The King he came అనుచుండెడివారు.

ఇడ్డట్లుగ—(పం ౪౧, ౪౨) ఉంచినట్టులు.

మొగమాడువు—(పం. ౪౨) = మొగనుండు మాడువు. మొగయనఁగా నగ్రభాగము. ముఖశబ్దభవము. మాడువు=మేడ, హర్మ్యము. మొగసాల యనున ప్పుడు గూడ మొగశబ్దమున కిదియే యర్థము.

ఒడఁబడి: (పం—౪౫)=సమ్మతించి.

S. N. Press, Choolai, Madras—1917.